

A filoxéra pusztítása

Magyarországon 1875-ben tűnt fel a filoxéra, amely tíz év alatt kipusztította történelmi borvidékeink ültetvényeinek közel 40%-át, de voltak olyan megyék is (pl. Esztergom, Nógrád), amelyekben a kártétel közel 100%-os volt. A filoxéravész hatalmas veszteséget okozott a magyar szőlőbirtokosságnak. A válság mélypontja az 1890-es évek első felében következett be, amikor Magyarország szőlőterületeinek nagysága a kártevő megjelenése előtti 350 ezer hektárról kevesebb mint 200 ezer hektárra szorult vissza. A filoxéravész pontot tett a hagyományos szőlő- és borkultúra évezredes fejlődésére, de egyben elindítójává vált modernizálásának is.

A filoxéra (a népnyelvben szőlőgyökértetű, szőlőféreg) a szőlőn kívül más növényfajokon nem található meg. A szőlő gyökerén és levelein élőszködik nagyobb csoportokban, sárgászöld színű, mintegy 1,5 mm nagyságú rovar. Szívókájával a szőlő nedveivel táplálkozik, ennek következtében dudorok keletkeznek a növény gyökerén, amely később elhal. Ezek a dudorok a hajszálgyökereken hosszú

BECK TIBOR

nyúlványú, apró, körte alakú megvastagodások formájában, a vastag gyökereken pedig akár ököl nagyságú torzulások formájában figyelhetők meg. A föld felett a gyengén fejlett vesszők,

a sárguló vagy halvány levelek, a bogytöpörödés, a törpefürtösség jelzik a kártevő jelenlétét. A filoxéra egy központi helyről (amely maga a fertőzött tőke) kiindulva körkörösén terjed, s a sárguló szőlőlevelek már messziről jelzik a fertőzést.

Szőlőbéli pince belseje. Szekszárd, 1932

A filoxérának szűznemzéssel történő szaporodás útján – éghajlattól függetlenül – nagyszámú nemzedéke jön létre. Magyarországon a kártevő számára kedvező körülmények között 7-8 nemzedék jelenik meg évente, ami egy anyától mintegy 20 millió utódot jelent a szaporodási időszak során. Franciaországban 10-14, Németországban 5-6 nemzedék fejlődik ki egy év alatt, tehát az éghajlati különbségek igen jelentős tényezőnek számítanak a kártevő szaporodása szempontjából, ami az érintett országokban nagy különbségekhez vezetett a vész terjedésének intenzitásában és a filoxéra elleni védekezés módzataiban. A rovar terjedése az éghajlati viszonyokon kívül nagymértékben függ a domborzati adottságoktól, illetve attól, hogy milyen mértékben egybefüggő az adott ültetvényterület. (Ez egyben sajnos azt is jelentette, hogy a kártevő a legnevesebb borvidékeken terjedt a leggyorsabban.)

A filoxérát 1854-ben (egyek szakírók szerint 1856-ban) fedezték fel Észak-Amerikában. Asa Fitch, a rovaratan New York állambeli tudósa írta le először, és a *Pemphigus vitifoliane* nevet adta neki. A 19. század közepétől a tengerentúli kereskedelem egyre növekvő lehetőségeit kihasználva a nagy európai bortermelő országokban egyre több figyelmet fordítottak a többet termő, jobb minőségű bort adó, illetve az idő-

járás viszontagságainak jobban ellenálló szőlőfajták beszerzésére.

Elsősorban Franciaországban kísérleteztek a hagyományos fajtáknál erősebb amerikai szőlőkkel, amelyeket nem kellett a lisztharmat elleni – sokakban idegenkedést kiváltó – kénporozással kezelni. Nem meglepő tehát, hogy a filoxérát a kontinensen először Franciaországban észlelték 1865-ben, s innen terjedt tovább a környező államokba. Németországban 1867-ben, Portugáliában 1870-ben, Spanyolországban 1877-ben, Olaszországban 1879-ben fedezték fel a kártevőt. 1872-ben az ausztriai Klosterneuburgban, a híres szőlészeti kísérleti telepen – ahonnan a Monarchia egész területére szállítottak szaporítóanyagot – is feltűnt, de nem vették komolyan.

1868-ban Planchon montpellier-i tanárnak véletlenül (a beteg tőkét kiásó munkásai félig kiástak egy egészségesnek látszó tőkét is) sikerült azonosítania a szőlők pusztulásának okozóját, amit a tölgyfa már ismert kártevője, a *Phloxera quercus* után *Phloxera vastatrix*-nek nevezett el.

A VÉDEKEZÉS ELSŐ FORMÁI

A kártevő megjelenésekor az irtással történő védekezést alkalmazták ott, ahol a környező, még nem fertőzött te-

rületek megmentése volt az elsődleges cél. Ez azonban akkor volt hatékony, ha a talajt a szőlőültetvény kiirtása után – amelyet a szőlőtöke és a kiásott gyökérzet teljes elégetésének kellett követnie – erős szénkénegezéssel fertőtlenítték. Tekintve, hogy megjelenése után a filoxéra általában rohamos gyorsasággal nagy területeken kezdett el terjedni, ezt a védekezési eljárást csak a kártevő megjelenésének kezdetekor, kis területeken alkalmazták. Az egyetlen kivétel Németország volt, ahol az éghajlatnak köszönhetően viszonylag lassan szaporodott és terjedt a kártevő.

A vízzel történő elárasztást 1874-ben Faucon francia mérnök és szőlőbirtokos alkalmazta először, s már félig elpusztult szőlőültetvényeit sikerült ezzel a módszerrel megmentenie. Nagy hátránya volt, hogy csak kevés helyen, teljesen sík terepen lehet alkalmazni, télen, enyhe klíma mellett a nedvkeringés megszűnte után. Ugyanis ha a vegetációs időszakban alkalmazták az eljárást, nemcsak a kártevő, hanem a szőlő is kipusztult. Emellett igen költséges volt, mert 55-70 napig kellett tartani a 20-25 cm-es vízmagasságot, de hatékony is, tekintve, hogy az eljárást után a kártevő jelenléte az így kezelt ültetvényben teljesen megszűnt. További hátránya volt, hogy a közeli, árasztásra nem alkalmas filoxé-

ralepett területekről az élődsi általában egy-két éven belül újra visszakerült a már mentesített ültetvénybe, így az eljárást két-három évenként meg kellett ismételni. Ha azonban a közelben nem voltak fertőzött ültetvények, az elárasztás huzamosabb időre megoldást jelenthetett.

A szénkéneggel való gyérítést először Thénard francia szőlőbirtokos alkalmazta ültetvényeiben az 1860-as évek végén. A kezdeti sikerek után azonban – mint utólag kiderült, a túl- adagolás miatt – nem sikerült komolyabb eredményeket elérnie. 1873-ban csökkentett mennyiségű szénkéneggel újakezdte kísérleteit. Kiderült, hogy a szénkéneget a kártevő teljes kiirtására ugyan alkalmas, de olyan mennyiség kell hozzá, ami magát a szőlőt is elpusztítja. Ugyanakkor a szőlőre nem ártalmas kisebb adagokban alkalmazva olyan mértékben gyéríti a filoxéra populációját, hogy az nem képes elpusztítani az ültetvényt, amelynek termőképessége, csökkent mértékben ugyan, de megmarad.

A szénkénegezés célja tehát a filoxérával fertőzött ültetvények termőképességének minél hosszabb ideig történő fenntartása volt. Ennek érdekében az ültetvény talaját olyan mennyiségű szénkéneggel (kb. 4x24 gramm egy tőke körül 15 cm sugarú körben) mérgezték, amely a kártevő populációját már jelentős mértékben ritkította, de a szőlőtőkének még nem ártott.

A szénkéneget (szén-diszulfid) záptojászagú, illékony, színtelen, a víznél nehezebb folyadék, gázállapotban pedig a levegőnél nehezebb és roppant gyúlékony. Földbe juttatásának módja az volt, hogy az ún. szénkénegezővel (amely leginkább egy nagyméretű injekciós tűre hasonlít) közvetlenül a szőlőtőke mellett a talajba fecskendezték, ahol mérgező gázzá átalakulva elpusztította a filoxérát. Az eljárást évente egyszer, leginkább közvetlenül a szüret után vagy kora tavasszal, még a szőlő fakadása előtt alkalmazták, kivéve a nedves talajú ültetvényeket, ahol nyáron gyérítettek. Ennek oka az volt, hogy túl nedves talajban a mérge nem elég hatásos.

A gyérítést végzőknek arra is ügyelniük kellett, hogy túl száraz, repedezett se legyen a föld, mert ilyen esetben az illékony gáz hamar elpárolgott. Ezért a szénkénegezők után a napszámosok

(tömők) a szénkénegező által a földben nyitott rést egy bottal (tömőfával) betömtek, hogy a földből „ne jöjjen ki az erő”. A sikeres gyérítés feltétele volt még a talaj legalább 30 cm-es vastagsága, ennél vékonyabb talajon a munkálatok nem vezettek sikerre. (Ezért pl. Tokaj-Hegyalján már nem is próbálkoztak ezzel a módszerrel.)

Azt, hogy az eljárást milyen időközönként kellett megismételni, a talaj és az éghajlati adottságok szabták meg. Általában évenként, szerencsésebb esetben két évenként kellett rá sort keríteni. Ezzel az eljárással 1880-ban már több mint 3000 hektár ültetvényt tartottak fenn Franciaországban, s a gyérítés bekerült a szőlő éves munkafolyamatai közé. Igaz, hogy ez az eljárás megnövelte a termelt bor önköltségét, de lehetőséget, időt adott a szőlőbirtokosoknak a filoxéra elleni védekezés végleges megoldásának megtalálására.

Magyarországon költséges és nehézkes volta miatt (a szénkéneget, amely robbanásveszélyes is volt, hordókban kellett felvinni a szőlőhegyekre, ezenkívül az így kezelt ültetvényt trágyázni is kellett) először a nagybirtokokon próbálták ki, s a kisbirtokokok az állami propaganda ellenére is csak évek múltán, az eredményeket látva kezdték el szőlőiket szénkénegezni. Az említett okok miatt Magyarországon a szénkénegezésben rejlő lehetőségeket nem használták ki kellőképpen, s az így kezelt területek nagysága a fertőzött ültetvényterületek egészéhez képest mindvégig viszonylag alacsony maradt. A szénkénegezés legfőbb hátránya az volt, hogy az eredeti termőképességet teljes mértékben nem lehetett helyreállítani. Ezért a kártevő legyőzéséhez végül más módszerekhez kellett folyamodni.

A filoxéra elleni küzdelem első szakaszában (amely az oltványokból álló ültetvények telepítésének megkezdéséig tartott) az irtás és a szénkénegezés mellett a védekezés fő eszköze a fertőzött területek közigazgatási zárlat alá vétele volt. A vézlepített ültetvényekkel bíró városok, falvak határának zárlat alá helyezése azt jelentette, hogy az adott településről gyökeres vagy gyökértelen (sima) szőlővesszőt, szőlőnövényt, szőlőlevelet és „általában a szőlő minden egyéb alkotórészét” a szőlőfürt kivételével más település területére tilos volt átvinni. Ugyancsak tilos volt „bármilyen fa vagy cserfaszerű ültetvény, használt szőlőoszlopok és szőlőkarók, valamint szőlőlevelbe csoma-

golt bármilyen tárgy” kivitele. Tilos volt a fertőzött területek napszámosait vézmentes ültetvényekben foglalkoztatni, mert ruhájukon és szerszámaikon magukkal hurcolhatták a kártevőt. (A filoxéravész hatására alakult ki az a szokás, hogy a szőlőbirtoknak rendelkeznie kellett a napszámosok munkájához szükséges eszközökkel.)

Ezek a rendelkezések a közös határrú, zárlat alá helyezett községek egymás közötti forgalmát általában nem korlátozták. A zárlat alá vétel fontos eleme volt a filoxéra elleni védekezésnek, de mint látni fogjuk, sok esetben a természeti adottságok vagy az emberi felelőtlenség miatt nem érte el célját. Ennek ellenére a szénkénegezéssel és az irtással együtt foganatosítva arra alkalmas volt, hogy a filoxéra terjedését a védekezés végleges módjának megtalálásáig valamelyest lassítsa.

A HOMOKTALAJRA TELEPÍTÉS

A filoxérával való hosszú távú együttélés egyik lehetősége az immúnis homoktalajra történő telepítés volt. Ezt a megoldást elsőként Franciaország déli részén alkalmazták. Itt vették először észre, hogy az általános pusztulás közepette a kártevő terjedése a Földközi-tenger homokos partvidékein lévő ültetvényeknél megállt. E jelenség tanulmányozása során derült ki, hogy a homoktalaj nem tapad szorosán a szőlő gyökereihez, nincsenek benne repedések, lyukak, amelyek elősegítenék a filoxéra mozgását, ezenkívül a homoktalaj száraz, a nedvesség hiánya pedig tovább pusztítja az élődsit.

Ezután számos kísérletet végeztek a Cap-Pinede nevű filoxérakisérleti telepén, amelyek során az is kiderült, hogy a filoxéralepett szőlőgyökerekről homokba ültetés után a kártevő néhány hét alatt teljes mértékben eltűnik. Megállapították azt is, hogy a talajnak a filoxéramentességhez legalább 70% tiszta homokot kell tartalmaznia, és a 75%-ot meghaladó homoktartalom már teljes védelmet nyújt a kártevővel szemben.

Miután ezek a felfedezések teljes bizonyossággal beigazolódtak, valóságos szőlőtelepítési láz tört ki Franciaország déli – a Földközi-tenger és az Atlanti-óceán mellett fekvő – partvidékein, és néhány évtized múlva már hatalmas szőlőültetvények borították az addig senkinek sem kellő homokos sík vidéket. Igaz ugyan, hogy az itt termelt bo-

rok nem vehették fel a versenyt a nagy hírű francia borvidékek boraival, de középminőségű és olcsó asztali borok nagy mennyiségű előállítására tökéletesen alkalmasak voltak a hektáronként 300(!) hektoliter termést is adó ültetvények, melyek létrejötte egy új, homoki borkultúra felvirágzását jelentette. Ezért vált nagy jelentőségűvé Magyarországon is a homoki szőlőkultúra.

A SZŐLŐMŰVELÉS FOLYTATÁSA KÖTÖTT TALAJOKON: OLTVÁNYÜLTETVÉNYEK LÉTREHOZÁSA

A filoxéra végleges leküzdésének másik lehetséges módját a nem immúnis, kötött talajú szőlőkben (amilyenek Magyarország történelmi borvidékeinek ültetvényei is voltak) a vad amerikai fajokból (direkt termőkből) álló ültetvények létrehozása, illetve ezeknek a fajoknak európai vesszőkkel való beoltása és az így létrehozott oltványokból álló ültetvények telepítése jelentette. Az ilyen oltványokból álló ültetvényekben a filoxéra már nem volt képes nagyobb mérvű pusztításra. A kísérletek során ugyanis bebizonyosodott, hogy ezeknek a fajtáknak az ellenálló képességét nem pusztán az európai szőlőfajtákénál erősebb és dúsabb gyökérszerkezetük eredményezi, hanem alapvetően az, hogy tömörebb és fásabb gyökérszerkezetük hatékonyabban tud ellenállni a kártevőnek, amely nem képes azt – mint az európai fajtáknál – a gyökér belső szerkezetéig szívókájával átlyukasztani s így a gyökérszerkezetét elpusztítani.

Az oltványszőlők telepítése azonban két újabb problémát vetett fel, amelyeket csak az első telepítések tapasztalatainak figyelembevételével, újabb nehézségek árán sikerült megoldani. A filoxérának ellenálló oltványok a felhasznált amerikai alanyoknak a talajhoz és az éghajlati adottságokhoz való alkalmazkodóképessége (adaptációja) szempontjából több csoportra oszlottak. A helyes alanyválasztás csak akkor vált lehetségessé, amikor a szőlőhegyeken helyben elvégzett kísérletek alapján az állam már borvidékenként bevált alanyokat tudott ajánlani a szőlők felújítására készülő gazdáknak. (Magyarországon a minisztérium 1883-ban állította össze a különböző borvidékekre ajánlott fajták jegyzékét.)

A talajhoz való alkalmazkodás problémájának megoldását végül is az ame-

rikai hibrid alanyok jelentették, melyek létrehozásában úttörő szerepe volt Teleki Zsigmond villányi szőlőbirtokosnak és szőlőnemesítőnek. Mésztűrő, gyors növekedésű nemesített alanyfajtái a 20. század első évtizedének végére nemcsak Magyarországon váltak be, hanem az egész világon ismertté és keresetté váltak. A második fő probléma az oltás sikeressége volt, ez pedig az oltási módtól függött. A magyar szőlőművelésben az oltás (leginkább baranyai zöldoltás) már a filoxéra előtt is ismert volt. Nagyobb mértékű oltványkészítésre azonban nem volt szükség, az eljárást csak egy-egy ritka szőlőfajta vagy rosszul termő tőke esetében alkalmazták. Magyarországon a filoxeravész hatására elsősorban a zöldoltás (hasítékba oltás), az angol párosítás és a szemzés terjedt el.

AZ 1893. ÉVI BORTÖRVÉNY ÉS A HEGYKÖZSÉGI TÖRVÉNY MEGSZÜLETÉSE

A filoxeravész mélypontján az agrárszakigazgatás megpróbálta megteremteni a szőlő- és borágazat kibontakozásának törvényi feltételeit és így biztosítani az ágazat jövőjét. Fontos előrelépést jelentett ennek területén a hosszas előkészítés után az év során életbe lépett 1893. évi XXIII. törvény-cikk, amely a korszak egyik legátfogóbb szemléletű borászati szabályozását vezette be. A magyar szőlészet-borászat történetében különösen fontos törvény hazánk első borvidéki besorolását is rögzítette, és meghatározta az egyes vidékeken telepíthető fajtákat. A fajtajegyzék az 1883-as minisztériumi ajánlásokon alapult, de figyelembe vette az eltelt időszak tapasztalatait is. A törvény egyetlen, de súlyos hibája az volt, hogy bár megtiltotta a mesterséges borok forgalomba hozatalát, a törkölybor (csiger, löre) készítését engedélyezte, s ez a későbbiekben a borsaporítás parttalanná válásához vezetett.

A filoxéra pusztítása, a felújítás és a szervezett növényvédelem érdekében mind fontosabbá vált a szőlőhegyek közigazgatásának egységes elvek szerint történő megszervezése. Az 1894. évi, „A mezőgazdaságról és mezőrendőrségről” szóló XII. törvény-cikk – a francia rendszert követve – előírta és szabályozta a hegyközségek megalakulását. A törvény VIII. fejezete alkotta meg azokat a jogi-adminisztratív kereteket, melyek alapján a szőlőbirtoko-

sok önkormányzati alapon érdekvédelmi egyesületté szerveződhetnek.

A lehetőség tehát megteremtődött, ugyanakkor nem volt kötelező élni vele. A hegyközségek megalakulásának elősegítése érdekében azonban a törvény úgy rendelkezett, hogy amennyiben az adott borvidék gazdáinak birtokarány szerinti egyharmad része meg kívánja alapítani a szervezetet, úgy a többi birtokos köteles belépni a hegyközség tagjainak sorába.

A hegyközség hatáskörét a törvény igen szélesre szabta. Ide tartozott többek között az ültetvények őrzése és a hegyrendészet, a szőlőrekonstrukció összehangolása, a filoxéra, a peronoszpóra és egyéb szőlőbetegségek elleni védekezés, valamint a szőlőművelési módok és borkezelési eljárások modernizációjának elősegítése. A hegyközségek feladata lett a felújításhoz szükséges szőlővesszők és oltványok beszerzése, közös anyatelepek létesítése, vintellerek alkalmazása. További előnyt jelentett a hegyközség gazdáinak számára, hogy közösen (nagy tételben) olcsóbban juthattak hozzá a felújítás és a védekezés eszközeihez. A hegyközségek szervezésében tanfolyamokat tartottak, könyvtárat alapíthattak, azaz kulturális-szakmai tevékenységeket folytathattak. A hegyközségek megalakításával járó kedvezmények tehát újabb lehetőséget jelentettek a szőlőbirtokosok számára szőlők felújítására és az új kártevők elleni védekezésre.

A hegyközségi törvény komoly előrelépést jelentett az addig minden állami támogatás ellenére lassan haladó szőlőrekonstrukció intézményes kereteinek helyi megteremtésében. Ez az évek óta zajló folyamat az 1896-os szőlőfelújítási törvényben teljesedett ki, amely nemcsak az elpusztult szőlők felújításának adminisztratív-közigazgatási kereteit szabta meg, hanem a szőlőművelés korszerű alapokra helyezésének szakmai-oktatási feltételeit is megteremtette.

A SZŐLŐREKONSTRUKCIÓS TÖRVÉNY

A magyar földművelésügyi minisztérium 1895-ben végzett számításai szerint 1885–1895 között évenként mintegy harmincmillió forint nemzetijövedelem- és egymillió forint közvetlen adókiegészítést okozott a filoxéra. Az egyéb helyeken keletkezett károk mértékét még felbecsülni sem tudták. Az agrár-

tárca 1881 és 1895 között jelentős összeget, több mint kétmillió forintot költött a védekezés támogatására. Miután a kártevő ekkorra Magyarország összes borvidékét ellepte, és a gyérítéses védekezés csak a pusztulás lassítására volt alkalmas, az agrártárca vezetése elérkezettnek látta az időt arra, hogy a magyar szőlőkultúra megmentésének lehetséges módjairól törvénytervezetet terjesszen a képviselőház elé. Ennek célja az volt, hogy központilag kidolgozott természetstechnológiai elvek alapján az egész országban egységesen, a kor legmagasabb színvonalán álló eszközökkel, tájegységenként a legalkalmasabb fajtákkal, a legkorszerűbb művelésmódok kialakításával menjen végbe a rekonstrukció. Az 1896-ban elfogadott szőlőfelújítási törvény ennek jogi-adminisztratív kereteit teremtette meg, és kiindulópontjává vált az egész ágazat modernizációjának.

A szőlőrekonstrukciós törvény rendelkezett a rekonstrukcióhoz szükséges oltványmennyiség jutányos áron történő biztosításáról. Ekkor már 1656 katasztrális hold (amelyből 656 katasztrális hold még nem termelő új telepítés volt) állami anyatelepen folyt az oltványtermelés, ezenkívül 472 katasztrális hold magánkézben lévő oltványtelep működött, éves szinten közel 45 millió db-os termeléssel. (Az új állami anyatelepek termelését is beszámítva ez a szám 1898-ra meghaladta a 60 millió db-ot, ami fedezte az országos rekonstrukció teljes szükségletét.)

1896-tól kezdődően hat éven át az országgyűlés évi 200 000 forintot (tehát összesen 1 200 000 forintot) bocsátott a Földművelésügyi Minisztérium rendelkezésére a filoxéra elleni védekezés címén folyósított összegben felül. Ez a filoxéra elleni védekezés módjait kutató kísérleti telepekre, a védekezés eredményeinek propagálására, a pinceszövetkezetek támogatására és egyéb, a kártevő elleni küzdelemmel kapcsolatos intézkedések finanszírozására volt felhasználható.

A rekonstrukcióra szánt állami kedvezményekből (az oltványok ingyenes vagy jutányos áron történő biztosítása, kedvezményes kölcsönlehetőség) azonban csak azoknak a filoxéralepett hegyvidéki területeknek a tulajdonosai részesülhettek, amelyek már kipusztultak vagy pusztulófélben voltak, illetve a felújítás még nem fejeződött be rajtuk, és amelyeknek adottságai biztosították, hogy a rekonstrukció költ-

séges munkája ne vesszen kárba. (Az immúnis homoki területen fekvő alföldi borvidék nem tartozott a törvény hatálya alá.) Amennyiben a kipusztult szőlőterületet az újratelepítésre alkalmatlannak minősítették, tulajdonosa más, hasonló adottságú területen azonos feltételek mellett telepíthetett a törvény ötödik paragrafusára alapján. Ez azt jelentette, hogy egy elpusztult tokaji ültetvény helyett nem lehetett például Szekszárdon szőlőt telepíteni.

Fontos szakmai előrelépést jelentett, hogy a törvény direkt termő ültetvények létrehozását nem támogatta. Ezenkívül előnyt élveztek azok a gazdák, akiknek egyetlen vagy fő bevételi forrásuk a szőlőtermesztés volt.

Az elpusztult ültetvények felújítása azonban modern szakismereteket követelt, s ezeknek jelentős számú szőlőtermesztő nem volt birtokában. Ezért a törvény végrehajtási utasítását *Útmutatás a szőlőművelésre, különös tekintettel a phylloxéra által elpusztított területek felújítására* címmel a minisztérium 1898-ban nagy példányszámban kiadta és igyekezett minél szélesebb körben terjeszteni. A felújítási törvény megszületése nagymértékben hozzájárult az elpusztult ültetvények felújításához, tekintve, hogy biztosította az újratelepítés három fő előfeltételének (a kellő mennyiségű szőlőoltvány kedvezményes áron történő beszerzésének, a szakmai felügyeletnek és a kedvezményes hitelfelvételnek) jogi és adminisztratív hátterét.

A SZŐLŐTERÜLET TOPOGRÁFIAI ÁTRENDEZŐDÉSE

Magyarország és Erdély ültetvényterületeinek nagysága 1872 és 1896 között 357 745 hektárról 202 865 hektárra csökkent, ami 154 880 hektárnak (a teljes szőlőterület több mint 40%-ának) a pusztulását jelentette. A filoxéra kártétele az egyes években, illetve területenként azonban ennél jóval nagyobb volt, tekintve, hogy 1896-ig évről évre egyre jelentősebb mértékben újratelepítésekre is sor került. A minisztérium adatai sajnos nem adnak teljesen megbízható képet a területcsökkenés folyamatának egészéről, ugyanis 1890-ig a vészlepett szőlőket is beleszámították az ültetvények területébe, ekkortól viszont nem. Ennek következtében az a hamis kép alakulhat ki bennünk, hogy 1884-ig egyáltalán nem pusztított a filoxéra, 1885 és

1890 között csak elhanyagolható mértékben csökkent a szőlőültetvények összterülete, ezután viszont egy év leforgása alatt egyszerre közel 57 000 hektárt pusztított el a kártevő. Ezért a minisztériumi adatsor elemzésekor akkor járunk el helyesen, ha ezt az 57 000 hektárt az előző öt-hat év pusztításának számlájára írjuk. (Mindebből sajnos az következik, hogy erre az időszakra vonatkozólag az éves pusztítás mértékét nem tudjuk megállapítani.) Az elkövetkező évek erőteljesen változó nagyságrendű (1892-93: 22 731 hektár; 1893-94: 6258 hektár; 1894-95: 16 977 hektár) pusztulást hoztak, s a folyamat 1895-ben érte el „csúcspontját”.

A filoxéra 1896-ra Magyarország filoxéra előtti kötött talajú szőlőültetvényeinek közel 90%-át (!) semmisítette meg, ezzel jelentősen átrendezte a magyar szőlő- és bortermelet topográfiai térképét, elsősorban a történelmi borvidékek kárára és az alföldi bortermelet javára. 1872-ben a magyarországi és erdélyi szőlőterület 27%-a (közel 100 000 hektár) volt homoki ültetvény, ennek azonban csak kisebb hányada lehetett immúnis talajon. 1896-ban már a termőképes állapotban lévő szőlőültetvények 35%-a, azaz 74 386 hektár volt bizonyosan filoxéramentes területen.

A filoxéra hatására 1886 és 1896 között több mint 12 000 hektár szőlőt telepítettek a homokon – elsősorban Pest vármegyében –, így alakult ki az a helyzet, hogy míg a dunántúli szőlőterületek mintegy 15-20%-a, az erdélyi területeknek 10%-a, addig a tiszántúli ültetvényeknek már közel 50%-a volt immúnis talajon, a Duna-Tisza közén pedig ez az arány 1896-ra meghaladta a 80%-ot.

A filoxéramentes talajon létesített szőlők százalékos aránya az oltványokból álló ültetvények területének növekedésével a későbbiekben csökkent ugyan, de a legjelentősebb topográfiai és gazdasági változást – az alföldi borvidék egyenrangúvá válását ősi borvidékeinkkel – ez már nem tudta befolyásolni. Miután a hegyvidéki szőlőterületeknek alig több mint 60%-át telepítették újra, az alföldi borvidék súlya a 20. században tovább növekedett, 1925-ben Magyarország ültetvényterületének több mint 50%-a az alföldi borvidéken feküdt. Ez a folyamat végül oda vezetett, hogy 1990-re Magyarország közel 112 000 hektár szőlőültetvény-területéből majdnem 70 000 hektár az alföldi borvidékhez tartozott. ♦